

Jan Andrzej Nikisch
Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych

Jakiego konsorcjum potrzebujemy i jakie mamy? Z doświadczeń Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych*

Wstęp

W artykule *Epidemiology of the consortial spore*, John F. Helmer postawił między innymi następujące pytania:

- Co jest przyczyną obserwowanego obecnie renesansu konsorcjów bibliotecznych?
- Czy istnieje model "idealnego konsorcjum"? Jeśli nie, to czy istnieją jakieś wskazówki prowadzące do ideału lub przynajmniej bliskie ideałowi przykłady?
- Jak radzą sobie konsorcja w sytuacji, gdy istnieje wielość podobnych struktur o nakładających się funkcjach i zbliżonych celach?
- Jak biblioteki minimalizują "ciemną stronę" działalności konsorcjów (wydłużenie niektórych procedur, koszty, biurokracja, utrata pewnej części wpływów na działalność lokalną) i maksymalizują zyski płynące ze współdziałania?

W odpowiedzi - autor artykułu - stwierdza, że jedno - czego możemy być pewni - to fakt, że nie ma modelu idealnego konsorcjum. [1] Poniżej spróbuję pokazać działalność Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych i może choć częściowo odpowiedzieć na niektóre z powyższych pytań.

Na początek spróbujmy naszkicować klasyfikację konsorcjów bibliotecznych, nie wdając się w definiowanie pojęcia, co samo w sobie nastrocza sporo kłopotów, [2] głównie ze względu na brak w naszym prawie stosownej konstrukcji. Dla potrzeb tego artykułu posłużę się sformułowaniem, które kiedyś usłyszałem od Ann Okerson *Consortia are all about sharing resources and improving access to information*. [3] Na tym tle chciałbym przedstawić powstanie i ewolucję zakresu działalności Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych (PFBN), rozważyć współczesne tendencje rozwoju konsorcjów, by na koniec przedstawić zamierzenia określające działalność PFBN na najbliższe lata.

Biblioteki łączą się w konsorcja, by realizować wiele rozmaitych celów. Istnieje szereg kryteriów, według których można przeprowadzić klasyfikację konsorcjów. Dla potrzeb tego artykułu chciałbym przedstawić swoją najprostszą i zapewne niedoskonałą - bowiem łączącą wiele kryteriów, a nie wykorzystującą innych - następującą klasyfikację konsorcjów:

- Sprzętowo-programowe - wykorzystujące sprzęt (systemy komputerowe) i/lub oprogramowanie (zintegrowane systemy biblioteczne) pochodzące od tego samego producenta.
- Terytorialno-lokalne - dzielące sprzęt (systemy komputerowe) i/lub oprogramowanie (zintegrowane systemy biblioteczne), co skutkuje wspólnym zarządzaniem i administrowaniem tymi zasobami.
- Terytorialno-regionalne (w tym ogólnokrajowe) - jw. tylko w większej skali.
- Dziedzinowe - łączące biblioteki reprezentujące podobne dyscypliny naukowe.
- Źródłowe - zorientowane na wspólne zakupy dostępu do źródeł informacji lub wspólne tworzenie tych źródeł.

Przy czym nie są to zbiory rozłączne - biblioteki mogą należeć i często należą - do jednego lub więcej konsorcjów. Według tak przyjętej klasyfikacji, również jedno instytucjonalne konsorcjum może pełnić funkcję kilku konsorcjów w/w typów.

Również w sensie formalnym relacje łączące biblioteki w konsorcjach mogą się znacznie różnić: od konsorcjów posiadających osobowość prawną, poprzez rozmaite porozumienia, stowarzyszenia i zrzeszenia współpracujące trwale i tworzące konsorcjum *de facto*, lecz nie *de iure*, aż po powołane ad hoc grupy połączone jednorazowo w celu realizacji wspólnego przedsięwzięcia.

Powstanie PFBN

Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych została założona przez 12 instytucji naukowych miasta Poznania:

- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
- Politechnikę Poznańską,
- Akademię Rolniczą w Poznaniu,
- Akademię Ekonomiczną w Poznaniu,
- Akademię Medyczną im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu,
- Akademię Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu,
- Akademię Muzyczną im. Ignacego Paderewskiego w Poznaniu,
- Akademię Sztuk Pięknych w Poznaniu,
- Papieski Wydział Teologiczny w Poznaniu,
- Polską Akademię Nauk, Oddział w Poznaniu,
- Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk,
- Bibliotekę Raczyńskich.

Fundacja została zarejestrowana 6 maja 1996 roku. Cel jej działania określono jako: *Zorganizowanie i prowadzenie Systemu Zautomatyzowanej Obsługi Procedur Bibliotecznych, obejmującego główne biblioteki naukowe miasta Poznania, pozwalającego na optymalne wykorzystanie zasobów tych bibliotek poprzez wykorzystanie techniki elektronicznego przetwarzania danych.*

Statutowymi organami Fundacji są:

- Zgromadzenie Fundatorów składające się z rektorów uczelni oraz innych przedstawicieli. Prezydentem Zgromadzenia Fundatorów jest urzędujący Przewodniczący Kolegium rektorów miasta Poznania. Zgromadzenie Fundatorów jest organem uchwałodawczym i nadzorującym działalność Fundacji.
- Rada Fundacji będąca organem o uprawnieniach inicjatywnych w stosunku do Fundacji oraz opiniodawczo-kontrolnych w stosunku do Zarządu Fundacji.
- Zarząd Fundacji kierujący Fundacją i reprezentujący ją na zewnątrz.

W owym czasie do podstawowych zadań Fundacji należało:

- wybór sprzętu i oprogramowania,
- dokonywanie zakupów sprzętu i oprogramowania,
- instalowanie sprzętu w poszczególnych bibliotekach,
- wdrażanie zintegrowanych systemów informatycznych w poszczególnych bibliotekach,
- szkolenie bibliotekarzy w zakresie opracowywania zbiorów w formacie USMARC,
- szkolenie bibliotekarzy w zakresie obsługi skomputeryzowanych systemów bibliotecznych,
- szkolenie bibliotekarzy systemowych i administratorów głównych serwerów sieci,
- dostarczanie bibliotekarzom materiałów szkoleniowych,
- wspieranie współpracy międzybibliotecznej w Poznaniu, a także między siecią bibliotek poznańskich i innymi sieciami bibliotecznymi w kraju i zagranicą,
- utrzymywanie w ruchu serwerów poznańskiej sieci bibliotecznej poprzez ich bieżącą obsługę i konserwację,
- pomaganie bibliotekom w rozwiązywaniu problemów technicznych i organizacyjnych związanych z komputeryzacją.

W styczniu 1997 roku rozpoczęto wdrażanie zintegrowanego systemu bibliotecznego jednocześnie w 11 bibliotekach głównych oraz kilkudziesięciu bibliotekach wydziałowych uczelni i instytucji - Fundatorów Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych, tj. rozpoczęto dostawy i uruchamianie sprzętu i oprogramowania, a także szkolenia bibliotekarzy zatrudnionych w naszych bibliotekach. Do obsługi bibliotek wchodzących w skład poznańskiej sieci bibliotek zakupiono zintegrowany system biblioteczny Horizon. W pierwszym kwartale 1997 roku dostarczono i uruchomiono trzy serwery, na których zainstalowano i skonfigurowano 11 baz danych dla poszczególnych bibliotek oraz po jednej dodatkowej bazie treningowej na każdym serwerze. Przy każdym serwerze zatrudniono administratora systemu - informatyka - odpowiedzialnego za bieżącą eksploatację serwera oraz bibliotekarza systemowego odpowiedzialnego za system biblioteczny. Począwszy od drugiego kwartału 1997 roku rozpoczęto dostawy do bibliotek komputerów IBM PC. Sukcesywnie uruchamiano, i testowano, a następnie dostarczano do bibliotek kolejne stacje robocze. W pierwszym okresie podłączono do serwerów łącznie 310 komputerów IBM PC. Proces wdrażania przebiegał w poszczególnych bibliotekach w nierównomiernym tempie. Zależał od wielkości biblioteki, umiejętności personelu, wcześniejszych doświadczeń z wykorzystaniem komputerowych systemów bibliotecznych i można przyjąć, że ostatecznie został zakończony po upływie dwóch lat. Jednocześnie był to wystarczający okres, by potwierdzić przyjęte na początku założenie o konieczności prawnego umocowania konsorcjum bibliotecznego i przedstawionej powyżej struktury zarządzania nim.

Rozszerzanie działalności - współpraca z bibliotekami spoza Poznania

Już na tym etapie w sposób naturalny wynikła potrzeba współpracy z innymi bibliotekami wykorzystującymi system Horizon. W listopadzie 1997 roku PFBN podpisała porozumienie o współpracy z krajowymi bibliotekami wykorzystującymi Horizon do automatyzacji procesów bibliotecznych. Porozumienie przyjęło nazwę *Biblioteka z Horyzontem*. W dokumencie podpisanym przez przedstawicieli 25 bibliotek uzgodniono, że celem porozumienia jest:

- wzajemna pomoc przy automatyzacji bibliotek;
- współpraca przy egzekwowaniu od dostawców systemów komputerowych podpisanych umów i wprowadzaniu ustalonych rozwiązań, korekt, nowych funkcji systemów itp.;
- organizacja szkoleń bibliotekarzy i administratorów systemu;
- prowadzenie wspólnego katalogowania w celu wyeliminowania powielania tych samych czynności w wielu bibliotekach i szybkiego utworzenia dużego banku danych dla naszych środowisk, służącego m.in. do katalogowania, melioracji i wypożyczeń międzybibliotecznych;
- współpraca z innymi zespołami bibliotek, w szczególności z konsorcjum VTLS;
- utrzymanie wspólnych baz danych;
- koordynacja prac związanych z retrospektywną konwersją;
- koordynacja prac związanych z bibliotekami elektronicznymi;
- współdziałanie przy zdobywaniu funduszy dla realizacji wspólnych celów.

Z perspektywy paru lat trzeba stwierdzić, że nie wszystkie ówczesne zamierzenia zostały zrealizowane. Jedne - prawdopodobnie dlatego, iż projekty były przedwczesne, a biblioteki zbyt obciążone wdrażaniem systemu, inne - ponieważ zostały zastąpione przez inicjatywy obejmujące szersze środowisko. Przykładem pierwszych mogą być biblioteki elektroniczne, przykładem drugich zaś katalog centralny. Warto zauważyć, że powstały z inicjatywy Porozumienia *Biblioteka z Horyzontem* katalog rozproszony KaRo, [4] został włączony w projekt NUKAT, [5] którego rozpoczęcie wstrzymało budowę własnego centralnego katalogu bibliotek porozumienia. Próbę czasu przeszły niewątpliwie wspólne działania dotyczące eksploatacji systemu Horizon. Mam tu na myśli nie tylko wszelkie zinstytucjonalizowane formy współpracy, ale przede wszystkim te, wynikłe z bezpośrednich kontaktów bibliotekarzy w trakcie wspólnych szkoleń i spotkań specjalistów zatrudnionych w działach opracowania, bibliotekarzy systemowych, informatyków bibliotecznych i dyrektorów. Z punktu widzenia Fundacji było to nie tylko poszerzenie zakresu świadczonych usług o wydawanie wspólnych podręczników czy czasopisma elektronicznego, ale również rozszerzenie zasięgu działania. Obecnie w ramach porozumienia *Biblioteka z Horyzontem* współpracują 52 biblioteki.

Rozszerzanie zakresu działalności - dostęp do źródeł cyfrowych

Kolejnym etapem rozszerzania działalności PFBN było niewątpliwie podjęcie się koordynacji projektu EIFL-Direct [6] na terenie Polski. Projekt EIFL-Direct rozpoczął się jesienią 1999 roku w momencie podpisania przez Open Society Institute - Budapeszt z EBSCO Publishing umowy mającej na celu utworzenie ponadnarodowego konsorcjum zapewniającego swym członkom dostęp do informacji w postaci elektronicznej. Inicjatywa ta - nakierowana głównie na kraje w okresie transformacji politycznej i ekonomicznej - pozwoliła naukowcom, politykom, studentom i pozostałym użytkownikom bibliotek sektora niekomercyjnego korzystać z informacji zawartych w wybranych bazach EBSCO.

15 maja 2000 roku zostało podpisane porozumienie pomiędzy Open Society Institute w Budapeszcie oraz Poznańską Fundacją Bibliotek Naukowych i Biblioteką Uniwersytecką w Poznaniu. Porozumienie dotyczyło organizacji Konsorcjum EIFL Direct w Polsce. [7] W myśl zawartego porozumienia do zadań polskich koordynatorów należało poinformowanie potencjalnych uczestników konsorcjum o jego powstaniu oraz przedstawienie warunków uczestnictwa, pozyskanie sponsorów w celu dofinansowania oraz przedstawianie okresowych raportów z postępów prac w Open Society Institute. Wkrótce potem między Biblioteką Uniwersytecką w Poznaniu, Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym (PCSS) i PFBN zawarto porozumienie trójstronne w sprawie utworzenia na terenie Polski konsorcjum bibliotecznego realizującego dostęp do czasopism w wersji elektronicznej w ramach projektu EIFL-Direct. Włączenie PCSS było niezbędne ze względu na wymagania KBN dotyczące dofinansowania projektu.

Celem tego porozumienia było utworzenie i obsługa w ramach projektu EIFL-Direct konsorcjum zapewniającego uprawnionym bibliotekom na terenie Polski dostępu do czasopism w wersji elektronicznej. Na mocy porozumienia Fundacja zobowiązała się do zorganizowania konsorcjum, reprezentowania porozumienia na zewnątrz, podziału obciążeń finansowych, zebrania przypadających na biblioteki kwot w sumarycznej wysokości 50% kosztów wartości licencji i przesłania ich na konto Fundacji DDF. Biblioteka Uniwersytecka zobowiązała się do logistycznej obsługi konsorcjum, w tym do rozprowadzania nośników z bazami danych oraz zawierających kwartalne uaktualnienia baz będących przedmiotem projektu. PCSS zobowiązało się wystąpić do Komitetu Badań Naukowych o dofinansowanie w wysokości 50% wartości licencji oraz przejąć odpowiedzialność za instalację, okresową aktualizację i konserwację lokalnej kopii bazy czasopism oraz uruchomienie i konserwację oprogramowania umożliwiającego dostęp do baz danych objętych projektem EIFL-Direct.

W ramach akcji promocyjnej prowadzonej już od października 1999 roku przez firmę EBSCO przesłano materiały informacyjne dotyczące możliwości uczestnictwa w konsorcjum do ponad 200 instytucji w Polsce. W materiałach przedstawiono, m.in. warunki umowy licencyjnej, które przewidywały:

- nielimitowaną liczbę polskich instytucji upoważnionych do uczestnictwa,
- nieograniczony dostęp do informacji dla użytkowników tych instytucji,
- nielimitowaną ilość jednoczesnych użytkowników,
- bezpłatne szkolenia dla bibliotekarzy,

- dostęp do funkcji administracyjnych, jak statystyki użytkowania baz, dodawanie grup użytkowników i adresów IP, ustawianie indywidualnych profili przeszukiwań w bazach.

W okresie akcji promocyjnej Konsorcjum odpowiadano na pytania zainteresowanych bibliotek drogą elektroniczną oraz telefonicznie. We wstępnym okresie do kwietnia 2000 roku firma EBSCO umożliwiła próbny dostęp do baz danych. Wszystkie biblioteki i placówki naukowe w Polsce mogły uzyskać bezpłatny dostęp do baz, rejestrując swój udział na stronach internetowych EBSCO Publishing. W tym okresie do konsorcjum przystąpiło 126 bibliotek. Od kwietnia 2001 roku biblioteki, które potwierdziły swój ostateczny udział w konsorcjum, uzyskiwały indywidualne hasła dostępu do baz. Pozwalało to w pełni wykorzystać narzędzia administracyjne dostępne dla indywidualnych uczestników, takie jak: generowanie statystyk wykorzystania baz dla macierzystej instytucji, ustawienie indywidualnych profili przeszukiwań baz, dodawanie grup użytkowników oraz adresów IP. Do instytucji, które zadeklarowały swój udział w konsorcjum, przesłano umowy licencyjne oraz rachunki za kolejny rok uczestnictwa w konsorcjum.

W skali globalnej w ciągu 2000 roku prawie 2000 bibliotek (akademickich, medycznych, naukowych, publicznych, parlamentarnych oraz instytucji pozarządowych) z 39 krajów zostało włączonych do projektu. Jednocześnie pojawiły się pewne zagrożenia wynikające z różnic w rozwoju ekonomicznym, różnych struktur organizacyjnych bibliotek, ich możliwości i zdolności do samoorganizacji (tj. tworzenia konsorcjów krajowych), infrastruktury technologicznej itp. Dla wielu uczestników były to pierwsze próby w nawiązywaniu współpracy niekoniecznie międzynarodowej, ale krajowej czy regionalnej. Wielu nie miało nawet świadomości potrzeby takiej współpracy. W większości krajów nie udało się zebrać opłaty rocznej w pełnej wysokości. Tylko dzięki finansowemu zaangażowaniu Fundacji Sorosa oraz elastycznej polityce EBSCO Publishing, dostęp do baz nie został przerwany. Dotyczyło to również Polski, której w wyniku porozumienia krajowego koordynatora z EBSCO Publishing umorzono w 2000 roku 50% opłat. Jeśli jako kryterium przyjąć wykorzystanie baz, to obecnie w trzecim roku działania konsorcjum, Polska jest drugim co do wielkości (po Republice Południowej Afryki) uczestnikiem projektu EIFL-EBSCO.

Choć od początku funkcjonowania projektu do pierwotnej liczby 3000 czasopism dodane zostało kolejne 2000 pozycji, oczywistym było, że oferta EIFL-Direct musi zostać poszerzona o grupę czasopism o tematyce dotychczas nie reprezentowanej lub reprezentowanej w niewielkiej skali, tj. czasopisma z zakresu badań podstawowych i nauk technicznych. Na początku roku 2001 konsorcjum EIFL przeprowadziło w wybranych instytucjach członkowskich pogłębione badania w celu zbadania zapotrzebowania na informację w dziedzinie nauk technicznych oraz medycznych. W rezultacie zdecydowano się uruchomić nowy program eifl-Science and Technology (eiflS&T). Na podstawie zebranych danych ogłoszono przetarg i po wstępnych negocjacjach zaproszono do współpracy kolejne wydawnictwa bądź integratorów usług. Są to: American Physical Society, Blackwell Publishing, Cambridge University Press, HighWire Press, Institute for Physics Publishing oraz ProQuest. Działając jako koordynator, PFBN przedstawiła polskim bibliotekom ofertę z wstępnymi warunkami dostępu do czasopism poszczególnych dostawców. Obecnie bibliotekom, które zgłosiły wolę uczestnictwa, zapewniono testowy dostęp do baz, który potrwa od trzech do sześciu miesięcy (w trakcie negocjacji nie wszyscy dostawcy zgodzili się na proponowany przez nas sześciomiesięczny trial). Po tym czasie z bibliotekami zdecydowanymi kontynuować współpracę zostaną podpisane umowy na kolejne okresy.

Projekt EIFL nie jest jedynym przedsięwzięciem PFBN w zakresie dostępu do źródeł bibliograficzno-tekstowych. W 2001 roku, przy współpracy z Biblioteką Główną Poznańskiej Akademii Medycznej, stworzone zostało przez nas konsorcjum bibliotek o profilu medycznym lub biologicznym zainteresowanych dostępem do dwujęzycznej wersji kartoteki haseł wzorcowych MeSH.^[8] Obecnie trwają prace nad przygotowaniem dla polskich bibliotek oferty kolejnych wydawców (Nature, SourceOECD). Ponadto na wniosek Rady Użytkowników przy Poznańskim Centrum Superkomputerowo Sieciowym PFBN ma reprezentować środowisko akademickie Poznania w negocjacjach dotyczących dostępu do Science Citation Index.

Poszerzanie zakresu działania - zakupy sprzętu i usług

W trakcie kilkuletniej już działalności PFBN bądź z inicjatywy własnej, bądź w odpowiedzi na zapotrzebowanie środowiska ogłaszała przetargi i dokonywała zakupu rozmaitych produktów dla swoich bibliotek. Od wielu lat biblioteki dokonują wspólnie, poprzez Fundację, zakupu kart bibliotecznych, co pozwoliło nie tylko istotnie zmniejszyć jednostkową cenę, ale również ujednoczyć ich stosowanie oraz wprowadzić procedury ułatwiające niektóre czynności dotąd niezwykle uciążliwe zarówno dla czytelników jak i personelu bibliotek. Przykładem niech będzie tutaj "podbijanie obiegówek". Kolejnym spektakularnym przykładem może być ogłoszony ostatnio przetarg na dostawę 100 stacji roboczych. Taka forma współpracy umożliwia bibliotekom - zwłaszcza tym mniejszym - dokonywania zakupów po cenach które nie zostałyby im zaoferowane przy mniejszej skali inwestycji. Nie bez znaczenia jest również uwolnienie bibliotek od żmudnych i trudnych procedur administracyjno-prawnych oraz długotrwałych negocjacji, a w wielu przypadkach przyspieszenie czasu oczekiwania na usługę lub produkt.

Poszerzanie zakresu działania - Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa

Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych kieruje pracami nad projektem Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, którego inicjatorem jest Kolegium Rektorów Miasta Poznania.[9] W realizacji przedsięwzięcia biorą również udział: Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe, poznańskie biblioteki naukowe i wydawnictwa. Wiedza i doświadczenie wszystkich partnerów gwarantują, że projekt WBC zakończy się sukcesem. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa w założeniu ma składać się z:

- Biblioteki dydaktycznej - przeznaczonej głównie dla studentów i uczniów (obejmującej w I etapie ok. 2 tys. skryptów i podręczników, ale również monografie i czasopism)
- Biblioteki dziedzictwa kulturowego - zawierającej najcenniejsze zabytki piśmiennictwa polskiego przechowywane w poznańskich bibliotekach (w I etapie ok. 10 tys. dzieł typu starodruki, rękopisy, listy, mapy, dzieła ikonograficzne itp.)
- Biblioteki regionalistów - obejmującej piśmiennictwo związane z Poznaniem i Wielkopolską (w I etapie ok. 6 tys. jednostek)

Obecnie projekt ma już postać szczegółowego harmonogramu prac obejmującego konkretne rozwiązania organizacyjne, prawne i technologiczne. Instalacja pilotażowa ma zostać zakończona 31 lipca 2002.

Stworzenie zespołów zajmujących się digitalizacją wydawnictw, zakup sprzętu specjalistycznego i wykupienie licencji lub praw autorskich do publikowanych w ramach projektu WBC wydawnictw wymaga środków, którymi Fundacja, jako instytucja niekomercyjna, nie prowadząca działalności gospodarczej i utrzymująca się ze środków własnych i darowizn, dysponuje w ograniczonym zakresie. Bez udziału sponsorów, znanych i szanowanych i zasobnych przedsiębiorstw projekt ten będzie siłą rzeczy realizowany dużo wolniej i ograniczonym zakresie. Fundacja podjęła się zatem pozyskiwania środków zarówno pieniężnych, jak i rzeczowych na potrzeby WBC. Mam nadzieję, że z początkiem roku akademickiego 2002/2003 pierwsi czytelnicy będą mogli zajrzeć na strony dzieł należących do Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej.

Kierunki rozwoju - dokąd dalej?

Zanim zarysujemy ewentualne inne, przyszłe działania PFBN, przyjrzyjmy się, jak to robią inni. Z konieczności ograniczę się tutaj do (pobieżnej niestety) analizy jednego aspektu działalności konsorcjów bibliotecznych w kilku krajach - mianowicie zakupu dostępu do zasobów elektronicznych. Jak wiemy, w Polsce zakupów dokonują biblioteki bądź indywidualnie, bądź zbiorowo w ramach konsorcjum organizowanego przez lub dla jednego wydawcy lub dostawcy. W tym drugim przypadku zwykle roli koordynatora podejmuje się jedna biblioteka, przejmująca wszelkie obowiązki związane z obsługą administracyjną, prawną i finansową całego przedsięwzięcia.[10] Nasuwają się dwa pytania: "Czy takie działanie jest optymalne w skali ogólnokrajowej?" i "Czy suma optimum lokalnych oznacza optimum globalne?" Za Bo Öhrströmem spójrzmy zatem jak to robią Skandynawowie (patrz Tab.1). [11] W Szwecji, Danii, Finlandii, Islandii i Norwegii zakupy dostępu koordynowane są w skali ogólnokrajowej przez niewielkie, specjalnie utworzone w tym celu zespoły.

Tab. 1

	Szwecja	Norwegia	Finlandia	Islandia	Dania
Populacja	8,9	4,5	5,5	0,283	5,3
Finansowanie centralne	tak	nie	tak	tak	tak
Personel	3	2,5-3	6	1	1,5
Kontrakty	26	11	28	14	33
Liczba instytucji	71	115	106	all	105
Elsevier	tak	tak	tak	tak	tak
Springer	tak	tak	tak	tak	tak
Academic Press	tak	nie	tak	tak	tak

Można by przypuszczać, że przedstawiony model sprawdza się w krajach, których łączna populacja stanowi zaledwie 60% populacji Polski. Zobaczmy zatem, jak to wygląda w kraju przewyższającym Polskę liczbą ludności o 50% - Wielkiej Brytanii. W *Information Technology and Libraries* Frederick J. Friend[12] pisze: *W trakcie długotrwałych dyskusji nad rozwiązywaniem problemów wynikających ze stałego wzrostu cen, tworzeniem konsorcjów i negocjacji związanych z zakupem książek i czasopism bibliotekarze zdali sobie sprawę z faktu, iż jest to wyzwanie, któremu tradycyjne organizacje, takie jak SCONUL,[13] CURL,[14] czy regionalne grupy bibliotek nie są w stanie poddać. Dlatego też wsparli utworzenie nowej instytucji zajmującej się zakupem informacji na nośnikach elektronicznych: JISC.[15] Obecnie JISC jest główną organizacją dokonującą (poprzez różne swoje agencje) zakupów dostępu do różnorodnych zasobów cyfrowych dla potrzeb szkolnictwa średniego, wyższego i środowisk naukowych w całej Wielkiej Brytanii.* Dalej autor stwierdza: *Negocjacje zakupów w skali całego kraju nie są łatwe, ale właściwa struktura organizacyjna istniejąca w UK pozwala osiągać bibliotekom korzystne rezultaty.*

A w Polsce? Od przełomu lat 80. i 90. na postępujący z roku na rok znaczny wzrost liczby studentów nakładają się ciągle zmiany technologii informacyjnych, w tym technologii przesyłania informacji. W związku ze szczupłymi środkami finansowymi, jakimi dysponuje nauka w naszym kraju, coraz odleglejsze staje się zapewnienie powszechnego dostępu do informacji.

Wobec faktu, że wydawcy i dostawcy informacji jednoczą się, niezbędna jest konsolidacja odbiorców. Pojedyncze biblioteki posiadają stosunkowo ograniczone możliwości zakupu i rozpowszechniania informacji. Są z reguły słabymi partnerami w negocjacjach z dostawcami źródeł informacji dyktującymi obecnie ceny. Dopiero konsorcjum bibliotek, jako organizacja oparta o sformalizowaną umowę, nabiera znaczącej mocy negocjacyjnej i pozwala na obniżenie kosztów zakupu informacji na globalnym rynku. Potwierdzają to doświadczenia licznych amerykańskich i zachodnioeuropejskich konsorcjów bibliotecznych, nierzadko działających od kilkudziesięciu lat. Wskazać można równocześnie, że wspomniany wcześniej międzynarodowy program EIFL-Direct zostaje przekształcony w międzynarodowe konsorcjum, którego podmiotami będą konsorcja krajowe, a nie pojedyncze biblioteki.

Biorąc powyższe pod uwagę, w mojej ocenie niezbędne staje się powołanie konsorcjum, które w imię zaspokajania wielorakich potrzeb informacyjnych wszystkich użytkowników - poprzez współpracę bibliotek i dzielenie się zasobami - będzie opracowywać i dostarczać nowoczesne i efektywne programy oraz usługi informacyjne. Będzie ono odpowiedzią na wyzwania, jakie stawia przed bibliotekami tworzenie społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Powołanie takiego krajowego konsorcjum będzie środkiem optymalizacji działania PFBN, zatem stanie się również jednym z ważniejszych zadań stojących przed Fundacją w najbliższym czasie.

Jak widać z przedstawionej powyżej historii PFBN, poprzez lata zmieniał się przede wszystkim zakres jej działalności, a także obszar jej oddziaływania. Fundacja ewoluowała od konsorcjum zorientowanego na obsługę systemu bibliotecznego działającego na ograniczonym obszarze (czyli w myśl podanej na wstępie klasyfikacji sprzętowo-programowego i terytorialnego - lokalnie) do konsorcjum łączącego wszystkie wymienione w klasyfikacji kategorie.

PFBN będzie zapewne kontynuować przedstawione wyżej główne wątki swej działalności, przy czym główny ciężar jej aktywności będzie przesuwiał się w kierunku obsługi zasobów elektronicznych, na co z jednej strony wskazuje analiza jej dotychczasowej działalności, ale co również jednoznacznie wyznaczają światowe tendencje.

* Przedstawione w artykule poglądy są odbiciem osobistych doświadczeń autora i nie zawsze reprezentują oficjalne stanowisko PFBN.

Przypisy

[1] J. F. Helmer: Epidemiology of the consortial spore. *Information Technology and Libraries* 1999 nr 3, pp. 119-120.

[2] STĘPNIAK, Jolanta. Konsorcjum Elsevier - sposób na dostęp do czasopism elektronicznych. In *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [on-line]. 2002, nr 5 (34) [dostęp: 5 lipca 2002]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/34/stepniak.php>. ISSN 1507-7187.

[3] Ann Okerson - Associate University Librarian (Yale University) and Coordinator of the NERL (NorthEast Research Libraries) consortium.

[4] T. Wolniewicz: KaRo - katalog rozproszony bibliotek polskich. [W:] INFOBAZY'02 - Bazy danych dla nauki. Gdańsk-Sobieszewo 24-26 czerwca 2002. Gdańsk 2002.

[5] NUKat Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny [on-line]. [Warszawa: interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego, dostęp: 5 lipca 2002]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nukat.edu.pl/nukat/>.

[6] B. Feret, M. Kay: Electronic Information for Libraries - A global initiative of the Soros Foundations Network. 67 Konferencja IFLA. Boston 2001.

[7] A. Nikisch, A. Rucińska-Nagórny: Projekt eIFL- dostęp do informacji naukowej w epoce globalizacji. [W:] VI Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Informacja, wiedza, gospodarka. Katowice 18-20 września 2001. Katowice 2001.

[8] A. Piotrowicz, P. Krzyżaniak: Zastosowanie kartoteki haseł wzorcowych MeSH do klasyfikacji przedmiotowej w zintegrowanym systemie Horizon. [W:] XIX Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych. Wrocław 2000. ewentualnie strony

[9] M. Górny, J. A. Nikisch: Biblioteka cyfrowa w środowisku akademickim miasta Poznania. [W:] Materiały sesji okolicznościowej "5 lat Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych". Poznań, 2001. ewentualnie strony.

[10] STĘPNIAK, Jolanta. Konsorcjum Elsevier..., tamże.

[11] B. Öhrström: Country reports: Nordic countries. Helsinki 2001.

[12] F. J. Friend: New Wine in a New Bottle: Purchasing by Library Consortia in the United Kingdom. *Information Technology and Libraries* 1999 nr 3.13. Standing Conference of National and University Libraries.

[14] CURL Consortium of University Research Libraries [on-line]. [dostęp 15 lipca 2002]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.curl.ac.uk/>.

[15] Joint Information Systems Committee (JISC) [on-line]. Bristol (USA): JISC [dostęp 15 lipca 2002]. Dostępny w Word Wide Web: <http://www.jisc.ac.uk>.

Jakiego konsorcjum potrzebujemy i jakie mamy? Z doświadczeń Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych / Jan Andrzej Nikisch // W: EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy [Dokument elektroniczny] / red. naczelny Bożena Bednarek-Michalska. - Nr 7/2002 (36) czerwiec. - Czasopismo elektroniczne. - [Warszawa] : Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich KWE, 2002. - Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2002/36/nikisch.php>. - Konsorcja i współpraca bibliotek. - ISSN 1507-7187